

Сага про...
Людмила Когут

Кожна людина, як дерево, має коріння. Це коріння – її родина. Роман «Сага про...» – своєрідна мандрівка словом крізь глибини родинної таємниці. Вічна тема – життя і смерть, кохання і зрада, пошук істин і переживання. Крізь сюжетну канву роману читач доторкається до різних граней суперечливого життя всіх членів великої родини. Книжка стане добрим другом і порадником для кожного, хто опинився в тенетах родинних проблем. Автор спонукає задуматися над своїм життям, нагадує кожному, що найбільша таємниця для людини – вона сама: її любов і ненависть, сила і слабкість, мудрість і невіглазство. У романі виразно проступає авторська позиція: життєрадісний оптимізм, віра в добро. Роман не залишить байдужими ваші серця і душу.

Людмила Когут

Сага про...

Ходив у рай – провідав маму.
Воно й неважко йти туди:
Вхиляй у сад низеньку браму,
Лягай під яблуню і йди.
Дорога світлом перевита,
Овита китицями зір,
Комети, мов колосся жита,
Чи відблиски вогнистих лір.
Чужого мало, все знайоме
І постать мамина й хода,
І руки, тихі від втоми,
І очі, сиві, як вода.
«Ти як сюди дістався, сину?
В яку загнав себе біду?»
«Не бійтесь, мамо, я не згинув –
Заснув я в нашому саду».

Богдан Стельмах

Частина 1. Поминки

Ми незнаємо, що таке життя,
то чи можемо ми знати, що таке смерть?

Конфуцій

...Прожите, що пролите, - не повернеш. Важкий спомин гострим цвяхом колов і і серце і не залишав збентежену душу. Лежала в ліжку поруч із чоловіком, який також ще не стулив ока, хоча був стомлений трагічними подіями останнього тижня, а ще переповнений і розпачем і сльозами. Думки, що блукали в головах, були одна химерніша від іншої. надворі вже зоріло, і минулий вечір здавався божевільям. Вони все ніяк не могли повірити в те, що сталося.

...Дев'ять днів тому вдосвіта раптово задзвонив телефон. Занадто ранній для неділі, він не віщував нічого приємного. Люба різко схопила слухавку, обпечена цим тривожним звуком. телефонувала мамина сусідка:

- Любцю, ти тільки не хвилюйся! Я сьогодні вночі дивлюсь, а у вас в хаті світло все горить та й горить, тож я і думаю, що ж так довго може робити Миколаївна, як би то зимою, то б перевіряла зошити, а зараз літо. Зраненька, коли я ішла порати худобу, бачу світло далі горить, то я підійшла та й зазирнула у вікно. Дивлюсь, а ваша матінка залякла, сидячи на кріслі, головою схилена на стіл. Я давай стукати у вікно, а вона, бідненька, не чує, бо заснула вже вічним сном. то я оце й прибігла в хату та й дзвоню тобі. Що я маю робити, чи розбивати двері, чи вже чекати вас? А ви, діти, самі порадите зі своїм горем.

Люба спочатку зацікавилася і не могла й слова сказати від такої несподіваної та важкої звістки. А потім з грудей вирвався дикий крик, як у пораненої птахи:

- Господи, та що ж це за лихо таке?! Я ж тільки минулого тижня була в неї із сестрою та допомагала на городі, і мама була при доброму здоров'ї! то як же це так сталось?! Боже ж ти мій ріднесенький! ні, я не можу прийти до тям від цього! тітко Зоню, ви нічого не робіть. Я зараз всім сповіщу, за кілька годин ми будемо вдома, все зробимо самі. А вам дякую, що задзвонили, - поклала слухавку та гірко і голосно заплакала...

Для кожної людини рано чи пізно приходиться хвилина, коли в неї попереду тільки минуле, а майбутнє позаду. так зараз було в їхньої мами.

...Вечоріло, але до хати все підходили люди, говорили неголосно, як і прийнято біля небіжчика. Кількість присутніх для села була вражаюче великою. І не дивно - померла директорка школи, на цій посаді вона незмінно працювала понад сорок років.

Люди поміж собою тихенько гомоніли:

- Дивись, гадка - за морем, а смерть - за плечима! Вона ж іще вчора вибирала собі одяг, в якому мала йти на випускний вечір у школу.

- По смерть далеко ходити не треба, вона все поряд.

- так, що тут говорити. ніхто не знає, коли кого що спіткає! Всі там будемо. тільки не в один час.

- Раптова смерть завжди страшна, але, напевно, Миколаївна була люблена Богом, що так легенько відійшла і не мучилась. Щасливий той, хто помирає раніше, ніж сам покличе смерть, бо вже несла йому жити.

- так, пролетіли її літа, як вітри навколо світу, але шкода, що вмерла так рано, бо ж іще зовсім не стара. Жаль, - важко зітхали то тут то там. - Добра була людина.

- Йой, смерть причину завжди знайде, від неї ще ніхто не відкупився - ні добрий, ані злий. Знать прийшов її час, та й взяли ангели до себе, бо сама була добра, мов янгол, яких мало.

- Що правда, то правда, і в школі її всі любили, і в селі, а що вже в родині, то й говорити немає що. Все на ній трималось.

- так, сім'я, як дім, коли підмурівок кріпкий, то й будинок міцний. сильна була жінка, всю родину мала у своїй опіці.

- І родина на ній, і школа, правду говорите.

- незмінно стільки років на одній посаді! Це ж ціле її життя, бо ж почала працювати зовсім молодісінькою.

- І, відверто кажучи, нікому було її замінити, бо старі вчителі вже до нічого, а нові до нас не ідуть.

- Але що ж тут дивуватись?! наше село невелике та й ще яка ж далечінь до міста!? От молодь і повтікала звідси, як і діти самої покійної.

- Чистісінька правда, бо ж хотіла для своїх дітей тільки кращого. немає з чого чудуватись?! Ліпше в місті на чужій гілочці, ніж тут, у нашому задрипаному селі, у своїй кліточці. Я й сама, якби була молодшою, то кудись би чкурнула звідси, особливо взимі.

Жінки поруч тихенько захихотіли:

- Розміялась! Дивись на неї! От Миколаївна була яка грамотна і то нікуди не втекла із села.

- Ой! А що ж вже вона і гарною була!!! та й виглядала завжди, як справжня директриса!

І все, про що люди шепотіли поміж собою, було цілком слухним. Христина Миколаївна була вчителем від Бога і собою гарна.

...Коли йшла селом, то було її видно здалеку. Всі зустрічні із захопленням на неї заглядались - беззаперечний керівник! Висока ставна жінка, гарна, із розумними та проникливими сірими очима і пишною зачіскою хвилястого русьвого волосся, яке із плином часу стало зовсім сивим, але залишалось таким же густим, що їй могли позаздрити навіть молоді. Завжди її голову прикрашала вміло викладена акуратна копичка волосся, заколота гарними

гребінцями, які були її єдиною жіночою слабкістю. Коли вона їздила у райвно на наради або в місто до дітей, то все купувала собі різнокольорові заколки та защіпки для волосся.

Вона керувала школою до сімдесяти років, крім того, викладала українську мову та літературу, а за сумісництвом – російську, вчителі якої чомусь не приживались у цьому неперспективному українському селі.

Приїхала сюди в давні сорокові роки з чоловіком та трьома маленькими діточкамипогодками, а з четвертою дитиною була при надії, вже тут і народила її, в цьому селі. Чоловік працював у колгоспі механізатором тракторної бригади, коли у п'ятдесятих набирали «добровольців і не тільки» на підняття цілини, він поїхав туди і невдовзі... пропав.

Діти на той час уже були школярами. Виховувала їх Христина Миколаївна одна, без чоловіка. З великими зусиллями, але успішно «поставила на ноги», вивчила, оженила і повидавала заміж. Два сини і дві доньки зараз зі своїми сім'ями приїхали до мами на похорон. Останній син, який народився в цьому селі, був пестунчиком у старших і таким залишився й досі. навіть на похорон приїхав пізніше, всі вже почали хвилювались, бо це не місто, де покійника могли забальзамувати чи покласти в холодильник моргу. Це село, тим більше надворі був червень, спека.

Ховали її на другий день, хоча в селі було заведено, щоб покійник у власній хаті був дві ночі. А тут не дотримали давніх звичаїв, бо померла вона від серцевого нападу і дуже опухла. Відспівали небіжку. Поминки зробили під хатою на подвір'ї, де зібралися родина, вчителі зі школи, сусіди, правління колишнього колгоспу та сільський священник.

...на початку її вчителювання школа містилась у старих панських покоях, переобладнаних під навчальний заклад ще з початку радянської влади, яка вперше «під радісні овації» прийшла на захід перед війною. Біля школи була маленька господарська прибудова, яка довгий час слугувала домом для її сім'ї. Коли в післявоєнні роки Христину призначили керівником, школа виглядала кепсько. Переживши війну, панський будинок постарів і частково зруйнувався, тож молода директорка мала широке поле діяльності, щоб усі ці руїни довести до ладу.

на службі Божій за покійною отець Михайло, її давній друг, за віком трохи старший від неї, зі ширим сумом у голосі пригадував, що її починанням не було кінця і краю, усе щось мудрувала та впроваджувала, залишила за собою світлий слід, хоча мала тяжке особисте життя, бо піднімати чотирьох дітей – не мед їсти...

на поминках односельці розповідали різні дрібниці з її життя, які їм запам'ятались, а діти та онуки слухали і пишались нею, хоча сьогоднішня подія була найсумнішою в їхньому житті.

У кінці звично заспівали «Вічная пам'ять», усі знову просльозились та розійшлися по своїх закутках. Залишилися тільки рідні, яких було чимало, діти із сім'ями, де в кожній було по двоє своїх дітей, деякі з них уже були одружені та приїхали зі своїми дружинами, чоловіками та маленькими дітьми.

Приголомшені незахищеністю людини перед смертю, вони, як ті вівці без пастуха, никали один поза одним подвір'ям, чіплялись якихось дурниць, переставляли з місця на місце тарілки, збирали зі столів брудний посуд та недоїдки і за цими дріб'язковими справами ховали свій біль. Вони не могли взяти до тями найголовнішого – не стало їхньої мами. В їхній свідомості не було місця для такої раптової трагічної втрати. У котрий раз повторювали ті ж самі розпачливі фрази:

– смерть підстерегла її зненацька. Вона була зовсім здорова та й не стара, а померла в одну мить.

– Ой! І немає на це ніякої ради, хоч як плач та сумуй, а вороття до старого не буде. Це як під час буревію, коли величезні кременні дуби раптово ламаються, мов сірники, так і вона зламалась.

І знову чулися схлипування та зітхання.

Люба, найстарша сестра, вирішила, що краще погано покерувати і спрямувати все в якесь русло, ніж бути бездіяльною на цих сумних родинних сходинах:

– Послухайте, давайте зараз все позабираємо, переночуємо і завтра підемо до мами на цвинтар. Я пропоную, щоб до дев'яти днів ми побули в батьківській хаті та підготувались до поминок. Діти хай собі завтра ідуть по своїх справах, а ми – ні. не знаю, як ви, але я не можу зараз їхати додому і залишати мамину душу в хатній самоті. Ми так давно не були всі разом. Хоч і гірка наша зустріч, але в гурті нам буде легше, та й діти наші й онуки вже скучили один за одним. За ці дні і на городі щось зробимо. А потім вирішимо, коли і хто буде приїздити, щоб по черзі припилувати мамине обійстя. не кинемо ж на поталу все, що вона зробила за стільки років, продавати також не будемо, бо станемо геть чужими. І грошей на цьому не заробимо, і пам'ятку про батьків знищимо. А так і ми, і діти наші, та онуки будемо мати куди приїздити. Ви згодні зі мною? – не стримуючи сліз, Люба голосно заплакала.

Її чоловік, Степан, дуже любив дружину, авторитет якої в його очах був завжди непохитний. Він умів її приласкати при сторонніх і показати свої почуття, не соромлячись, звеличуючи її в очах дітей та рідних, і водночас залишався головою родини і не був у стані «підкаблучного» чоловіка. Його думка та рішення майже завжди збігались із її, і навіть, як він чув, коли вона робила дітям зауваження, а він був у іншій кімнаті та не знав, у чому річ, то приходив та в її підтримку говорив: «І я такої самої думки!». Діти знали: як мама щось заперечила, то і в тата дозволу ніхто не отримає.

Він і тут не зрадив свою дружину, обнявши її за плечі, мудро прирік:

– І я такої самої думки, як моя Любця. старість не за горами, нам всім уже далеко за сорок, то приїдемо сюди разом та посидимо в садку. Щось зробимо гуртом, дітей будемо більше родичати, бо, дивись, не раз забувають, коли в кого день народження, а що про онуків говорити, не будуть і знати свого коріння. Я навіть думаю скласти наш родовід і намалювати генеалогічне дерево.

– А й справді! Ми тепер зовсім рідко бачимось, а діти й того менше, все по своїх, як вони кажуть, «тусовках», – продовжив молодший брат Василь. –

Велике місто й відстані, велика самотність. немає коли спілкуватись, завжди галайкуємо та десь біжимо, а куди – невідомо. Життя стало занадто мобільним, усе в дикому русі. Дивіться, ось тут, у селі, ніхто нікуди не поспішає, і люди мають міцну нервову систему. А ми? Збуджені! Лихі на увесь білий світ! А найбільше, напевно, на себе, бо ні на що не вистачає часу й грошей. А хочеться встигнути скрізь і закупити якнайбільше, та щоб ліпше, ніж у когось.

– ти маєш рацію. Весь час у тісній чужій людській юрбі, немає коли побути з близькими. Усе відкладаємо на завтра, а його немає. Є тільки сьогодні! Ми не розуміємо того і не цінуємо виділеного нам часу, все копирсаємось, обставляємо себе різним непотребом. А настає момент – і вже нічого людині не треба, – вів далі Степан. – Правильно говорив сьогодні отець Михайло, що дитина входить у світ зі стиснутими кулаками, що весь світ – мій, і бути йому в моїх руках. А покидає людина його із розкритими долонями. Ось дивіться, я нічого із собою не забираю.

– Ох! Шкода нашу маму, навіть не нажилась у своїй новій хаті, а стільки ж праці вклала. тут, у нас вдома, так гарно! Мені часто сниться, наче я ходжу босий по вранішній росі маминим подвір'ям. Прокидаюсь, а я на дев'ятому поверсі, – вів далі Василь. – Я дуже сумую за селом. А коли ми тут буваємо? на мамин день народження, Великдень і святвечір, і то моя Параска все тягне мене до своїх батьків, а мені хочеться сюди.

– Бо так нечесно, – вступила в перепалку зі своїм чоловіком завжди вперта і непідвладна йому Параня, – я також хочу поїхати до своєї родини на свята. Чому до моїх тільки на другий день свят, а до тебе завжди на перший?

– ну то найшла коса на камінь: коса не втне, а камінь не подається. Вже вийде на твое, – гірко відповів Василь.

– Далі будемо їздити тільки до них, бо нашої мами вже немає. Але ж раніше в тебе двоє було, тато, і мама, а моя все одна виглядала нас. Як я міг її не уважити? Колись і наші

сини одружаться і ти будеш чекати їх на свята, а дружини тягнутимуть їх до тещі. Що ти тоді скажеш на це?..

Мирося, молодша за віком від Люби і Василя, з хвилюванням висловила свою думку:

– Я також за те, щоб зробити тут спільну дачу і приїздити на відпочинок від міської цивілізації та пороку. І мій Павлуню давно мріяв про таке, правда?

Вона трошки лукаво подивилася на свого чоловіка, найбільшим захопленням якого була рибалка. Для того, щоб вмовити його поїхати в село, їй потрібно було докласти багато зусиль та різних жіночих хитрощів. Зрештою, він таки їхав із сім'єю, а потім дорогою до міста говорив:

– Як добре, що ми відвідали маму, і їй допомогли щось, і відпочили від міста. Як приємно усамітнитися на природі, це щось надзвичайне.

Він працював начальником великого цеху на виробництві. А недільного ранку все тікав від дружини на рибалку. Це виводило Мирсю з рівноваги, і вона йому вслід виговорювала:

- Люди в неділю йдуть до церкви, а ти все до води. ти мені вже остогид із своєю рибкою. Привезеш якихось мальків, біля них більше роботи, ніж задоволення їсти, лузаєш їх потім, як насіння. А ті твої вудочки - це палиця з гачком на одному кінці і дурнем - на другому.

на що чоловік жартома відповідав:

- Кохана, моя квіточко золотесенька, я ж так гарненько полубив тебе, не бурчи, моя возулечко.

сміючись, він тихо зачиняв за собою двері, щоб не побудити дітей. І їй нічого не залишалось, як телефонувати своїй сестрі Любі та йти з нею до церкви чи ще десь.

Коли вони приїздили в село, Мирсю не примушувала свого Павлуня, як вона його ніжно називала, до роботи на землі. Бо він зовсім не надавався до цього. ненавидів копирсатись десь у городі, в нього умить псувався настрій. Він любив побути наодинці з природою, вийти в сад чи на луг, який був за городом, і посидіти там на сонечку, спостерігати за хмарами, побродити і порозмірковувати вдосталь. Дружина з нього все кепкувала, як вона говорила «дерла лаха», що він інтелігент у першому коліні й виріс на міській бруківці. насправді ж усі в родині цінували його інтелект. Хоч він був мрійник і романтик, голова в нього працювала, як швейцарський годинник. І руки він мав золоті, не було такого механізму, який би він не зміг відремонтувати. У родинному колі він надавався лише до тонких робіт. Коли приїздили в село, він міг допомогти жінкам перенести якісь тягарі з городу, але до роботи на грядках - зась. теща поважала його, бо в Павловій сім'ї все трималося на його потужному фінансовому забезпеченні, Миросиній жіночності, відданості і взаємному багаторічному коханні, яке було видно усім неозброєним оком.

сестри між собою дуже любились і ліпили до купи своїх чоловіків, як і брати своїх жінок. Із шваграми все було легко, а з невістками не завжди, але загалом усі старалися родинних глечиків не бити, бо, як кажуть, коли камінь падає на глечик - горе глечику, коли глечик падає на камінь - також горе глечику, завжди, завжди горе глечику, і треба робити все, щоб він не тріснув і був придатний до пиття.

Чоловіки не зважали на тимчасові жіночі примхи і підтримували між собою не тільки родинні стосунки, а й справжні товариські. Вони були, як один міцний кулак. Уже дорослі, сиві, можливо, навіть і старі, щоб не образити маму, на знак згоди з її повчаннями, усміхаючись, махали головами.

- Згода в родині - як кам'яний мур! - говорила вона.

- Дивіться, ось мітла, вся з маленьких прутиків, а така міцна, що її не переломиш, бо зв'язана до купи перевеслом, а візьми її роз'єднай, то по окремій гілочці переломиш за декілька хвилин. так і родина - сильна доти, доки вкупі, роз'єднана - то вже не родина. та й горю один не зарадиш, і

радіти все краще вкупі, ніж наодинці. Діти, тримайтеся гурту і своїх дітей привчайте родичатися.

Вони так і робили.

Цього разу Павло виступив на захист села і підтримав свою дружину:

- там у саду є невеликий потічок. Давайте зробимо загату, вириємо невеликий став та запустимо рибу. Я беру на себе відповідальність за цей захід і, на превелику радість моєї Миросуні, не буду іздити десь на річку, а тільки на наш власний став.

- ну ти даєш! Дивина та й годі! А де ти раніше був із цією ідеєю? - запитала Мирося. - Я скільки нервів собі з'їла з твоїми рибалками, та мама із радістю б підтримала тебе.

Вона любила енергійних людей, які прагли щось зробити, навіть у найскладніших умовах, і не скиглили, що в них безвихідь чи депресія. Цього слова вона взагалі не хотіла ні від кого чути:

- Дурниці! Повидумували собі хвороби, щоб і за холодну воду не братись! Я розумію, що є душевно хворі люди, які не можуть опанувати себе, але ж це не кожен другий. Замість того, щоб підпірати кути від неробства та стогнати невідомо чого, треба подивитися на себе в дзеркало: руки - є, ноги - є, голова - на місці, при здоров'ї і доброму глузді. ну що ще потрібно людині для життя?! Природа нас обдарувала двома очима, двома вухами і тільки одним язиком, щоб ми більше дивились і слухали, а менше говорили. А то сядуть та й розводять теревені годинами. Розумна людина не дозволить собі так гаяти час. Я не можу спокійно на це дивитись, коли приїжджаю до вас у місто! А в транспорті!? Говорять цілу дорогу по телефону та так голосно, ну майже кричать. Але найголовніше - про такі дурниці, що слухати гидко! та краще б подивились якісь журнали чи газети дорогою. Поки молоді, не розуміють, що кожна хвилина безцінна. А то починають про депресію!!! та до роботи, і всю депресію, як рукою зніме! Загрузіть свою голову, стільки ж цікавого навкруги, та сплануйте, що хочете корисного зробити для себе, близьких та друзів. І все стане на свої місця. Це від лінощів шукають виправдання своїй духовній немочі.

- Ви думаєте, що мені було легко виховувати вас четверо, вчителювати і бути керівником школи, вдома мати невелику господарку та город? Але мене ніхто і ніколи не бачив із сльозами, хіба що від щастя за вас. І ви завжди були нагодовані і вдягнуті мною. А які ж тоді були важкі часи, і згадати страшно. Я все щось шила та перешивала, бо ж нічого і нічого не було в магазинах.

А ще часто наводила приклади із життя великих людей і говорила про це з таким одухотвореним лицем, що ніхто не смів навіть поворухнутись. Але зате вони на все життя запам'ятали, що відомий німецький музикант вісімнадцятого сторіччя Людвиг ван Бетховен після важкої хвороби у тридцять два роки, будучи вже відомим композитором і музикантом, повністю втратив слух і жив самотньо, нічого не чуючи, ні друзів, ні пташок навкруги, лише мріяв про велике кохання і писав свої геніальні музичні твори в цілковитій глухоті та у кричущій бідності, що було дуже несправедливо щодо нього.

- Його покликання писати велику музику - щедра Боже провидіння. І дуже шкода, що помер він зовсім молодим. Бо в житті вмирає все, навіть сонце і зірки, але потім їхні промені ще довго освітлюють наше життя. так і люди повинні залишити за собою гідний спомин, бо Божий дар дається всім. тільки не кожен це добре бачить, і в цьому їхня біда...

Вони не раз нервували, бо їм набридали вічні мамині повчання в школі, а потім - вдома. Вчитель у сім'ї - велике випробування для оточення, їхньої нервової системи на міцність, особливо в дорослому віці, коли батькипедагоги забувають, що діти вже давно виросли. Але як вода точить камінь, так і їхня свідомість закарбувала назавжди все добре, чого мама їх навчала. Потім вони так само наполегливозанаудно виховували своїх дітей, у яких постійні батьківські вказівки не раз викликали роздратування.

...найменший брат Марко відіззався:

- ну ти, Павле, як рідний брат моєї Лесі, їй би також кожен день їсти рибу. Але ідея про власний ставок е цікавою. Я думаю, що мама сприйняла б із радістю таку ідею, Мирося слушно каже.

сиділи далі та згадували маму і своє дитинство, їм так добре було разом, ніби вони були і не на поминках рідної мами. Жінки попритулювались до своїх чоловіків, діти до батьків, було лубо глянути на цю родину.

надвечір молоді зі своїми сім'ями захотіли спати під шопою на сїні, старші були не проти, бо в хаті задуха. І тим більше після похорону не хотілось, щоб діти були в кімнаті, де кілька годин тому лежала їхня небіжчицямама. Жінки стелили надворі, діти були втішені цим, ніхто не буде на них цитькати, щоб вони вже нарешті замовкли і спали, та й давно не бачилися разом. назбиралось досить новин... У кожного в цій родині було своє життя, яке становило невід'ємну частинку їхнього спільного існування, тому що вони були нащадками однієї людини, яка всіх любила і пестила однаково, в якій не було краших гірших...

...Вони працювали родинним гуртом, жінки - біля посуду, чоловіки розставляли по звичних кутках меблі. Хата була новою і затишною. Христина зводила її одна, вже без чоловіка, коли діти були дорослими і одруженими та могли їй допомогти. І тепер у цьому домі вони мали по своїй великій кімнаті, де їм вистачало місця, щоб переночувати сім'ями, коли приїздили, і не почуватись, як на вокзалі чи в гостях.

Кімнати облаштували на свій смак та підтримували порядок у своїй частині під час відвідин, і кожного разу, коли з'їжджались у село, привозили щось нове - білизну, рушники, скатертини, посуд. Хата була обжита, бо їхня мама весь час була вдома. тепер треба було думати, як наглядати за спільним майном... то була проблема не із легких, яка виникла так несподівано.

У першу ніч майже ніхто із дорослих не спав, спочатку сиділи на ганку, говорили і згадували минуле, потім поступово порозходились по кімнатах. Але який може бути сон у батьківській хаті після похорону мами? Зітханнн чулись по усіх кутках. світло в маминій кімнаті не вимикали цілу ніч, скрізь повідчиняли двері та позапалювали поминальні свічки, щоб мамина душа літала поміж своїх дітей та онуків і не блудила в темноті. так

закомандувала Люба, і всі згодилися. на серці було так тяжко і маркотно, що лежати в цілковитій темряві нікому не хотілося.

...Перед лицем смерті немає хоробрих, усі схиляють голови і думають про вічність.

на другий день на світанку всі дорослі були на ногах. ті, які спали на сіні, встали пізніше. Завжди голосні діти почувалися сиротливо і поводитися без пустувань. Поснідавши, пішли до мами на цвинтар, а потім вовтузилися вдома, кожен шукаючи собі роботу, щоб заповнити душевну пустку.

...тиждень у батьківській оселі злетів у хатніх клопотах, роботі в саду і на городі. У всіх працювали руки, втомлювалось тіло, а серце плакало і боляче стискалось.

настав поминальний дев'ятий день. Зранку замовили службу Божу. До церкви зійшлась хмара народу, опісля всі, на чолі зі священником отцем Михайлом, попрямували на цвинтар помолитися та провідати маму.

...Минув і цей тяжкий день, на завтра всі мали їхати з батьківського дому.

Раніше вони ніколи не чіпали маминих речей. так було заведено, що кожен мав свої приватності, в яких ніхто не шпортався та нічого не вишукував. так само і мама, не копирсалася в їхніх шафах і речах, а ще більше не любила зазирати у шпаринку взаємин між дітьми, невістками чи зятями. Вони всі були її діти, і тому ніхто і ніколи на неї не ображався, була делікатною та інтелігентною. І ось тепер їм було не зовсім зручно дивитись у мамині речі.

Люба, як старша донька, почала перевіряти мамині папери. Уважно переглядаючи, у нижній шухляді письмового столу натрапила на коробку із старими листами, почала читати, хотіла дізнатися, від кого вони. то були відповіді на мамині запити, коли вона займалась пошуками їхнього батька, де була вичерпна інформація: «за тою адресою, що ви питаєте, він вже не проживає, куди вибув – невідомо». Ці відповіді спантеличили Любу та розпалили її цікавість:

- Хм, дивно, а мама весь час говорила, що він загинув!?

серед купи старих листів був новий, написаний неграмотно невправною чужою рукою:

«Христіно, добрий день! не знаю, чи впізнаєш ти мій почерк, це твій чоловік Микола. Пишу тобі листа і надіюсь, що він дійде до тебе, може, ти не поміняла адресу. Прошу тебе відписати. Мені цікаво, як там діти. Хоч ти, напевно, мене і ненавидиш, але не свари – я вже покараний життям, бо лишився на схилі літ однісінький, як палець. Жінка померла два роки тому, а наш син сів у в'язницю, а невістка після того десь завіялась і тепер я – покинутий, хворий, старий і нікому не потрібний. Я такий самотній, що вже більше не годен цього витримати. Я пам'ятаю, як ти мене просила повернутись додому, до дітей, але на мене напав якийсь шал, і я закохався в неї, і була вона тоді мені миліша всіх на білому світі, і я дуже жалкую

за нею. Але я просив би, щоб ти мені простила і щоб діти приїхали та забрали мене доживати вік із тобою. Чекаю відповіді. Микола».

Під листом стояла дата місячної давності. Люба були шокована цим відкриттям. Згадала, як недавно приїздила допомагати мамі поратись із городом, то була вона не у зовсім гарному настрої, але пояснила це неприємностями на роботі.

- Овва! Оце так оказія! тільки цей лист і переживання призвели її до смерті, - зойкнула Люба, від цього її кинуло в піт, а потім від нервового збудження вона почала тремтіти, уявляючи, як мама сиділа за цим столом і читала цей злочасний лист, а пізніше за цим же столом і померла, можливо, розмірковуючи над відповіддю їхньому батькові. Мамине серце не витримало душевних тортур, і вона, зовсім не хотючи, залишила цю проблему на них.

Усі вже порозлягались по кімнатах, а Люба, заскочена та схвильована знайденим, досліджувала далі листи в маминій шухляді. І натрапила на її старий лист, пожовклий від часу, який було адресовано їхньому батькові, але на конверті стояв штемпель, що «адресат вибув», і лист повернувся на їхню домашню адресу. Витягла лист, і він ввів у родинну таємницю, про яку Люба ніколи б не могла і подумати. Мама писала своїм каліграфічним почерком різкі слова, яких діти ніколи не чули з її уст.

«Миколо! Я розумію, що тебе спіткала любов і тобі затьмарило очі, але не будь вже ти останнім паскудником і згадай, як я, молода вчителька, приїхала на роботу, а ти був сам із трьома маленькими дітьми і хворою жінкою. Хто тобі поміг у той час з усім? тільки я, та й заміж за тебе пішла, бо шкода було дивитись, як ти з ними мучишся, і зі села твого переїхала на пусте місце, бо хотіла, щоб діти знали, що в них є рідна мама, а не слухали потім дурниць із чорних людських пельок, як підростуть, і щоб не травмувати їх. Я виросла в багатодітній сім'ї і знаю, що таке плече близької людини поряд. Якби мої всі не загинули на війні, то хіба б я приїхала сюди в таку далечину на захід? Але я знала, що тут немає такого голоду, як у нас на півдні, тому згодилась. та якби знання, що попаду в таку халепу із тобою, то краще б просилась на роботу на Північний полюс. Май совість! Приїзди додому! Діти весь час питаються за тобою, а я говорю, що ти десь пропав чи загинув. Може, гріх так говорити, але мені було б легше жити на білому світі, знаючи, що тебе немає в живих, краще б тебе дійсно роздавив на смерть твій комбайн. Якщо не повернешся зараз, виховаю всіх дітей сама, і народженого мною і приведених на світ твоєю Марійкою. Вона, бідна, напевно, на тому світі перевертається, коли бачить, з якою твариною дітей на світ пустила, але май на увазі, як залишишся там, ти для мене і дітей вмер назавжди. Як повернешся зараз - прошу і ніколи не викажу ні при якій сварці, але в серце своє ніколи вже не впущу і образи не забуду, поки буду жити. Маєш місяць часу на роздуми. Христина».

Уже була північ, а Люба все перебирала папери та листи, але більше нічого цікавого не знайшла. Конверта від останнього листа батька зі зворотною адресою не було.

Відкриття було шокуючим, Люба не знала, що з ним робити, чи порушувати стабільність у сім'ї та родині, чи ні. сиділа за столом, а сльози текли з очей такі рясні, ніби й в очі хтось насипав солі. Гарячі, вони обпікали її щоки, а вона їх навіть не витирала - було надзвичайно шкода маму.

серце стискалося від розуміння того, як їй було важко все життя нести у своїй душі тяжкий камінь його зради і ніколи не показати цього ні за яких обставин, говорити завжди з повагою про їхнього батька, який виявився останнім волоцюгою. Вона і заміж більше не вийшла, видно, зовсім розчарувалась у чоловіках, хоча в неї і часу не було на відпочинок та якісь залицяння – вдома четверо дітей, а на роботі – ціла школа, якою вона горіла до останнього дня. Маму ніколи не турбувало серце, і зараз її раптову смерть Люба «списала» тільки на його домагання повернення додому. Вирішила, що завтра до всіх доведе цю приголомшливу новину.

Люба не спала цілу ніч, не могла. Зранку, коли зібралися в кухні за столом тільки дорослі зі своїми сім'ями, а внуки і правнуки були на подвір'ї, вона набралася сміливості та почала:

– Ви тільки не хвилюйтеся, але я маю щось дуже важливе повідомити вам усім!

немає більш магічних слів, як організувати паніку або навести на всіх страх, це попросити таким сумним замогильним голосом зберігати спокій. Усі враз замовкли, і запанувала мертва тиша. на Любі не було лиця, така вона була бліда і стривожена:

– Поперше, наш тато живий і неушкоджений, подруге, ми не є рідні діти нашої мами, а тільки татові. спільно вони мали лише Марка.

Її слова мали паралізуючу дію, всі дивилися на неї нерозуміючим поглядом і чекали продовження. Люба витягла листи, спочатку тата з проханням повернутись, а потім – мамин із словесним «благословенням» їхнього блудного тата.

...Додому їхали знервовані та збуджені. Мали два похорони нараз: один справжній – мамин, а інший моральний

– татів. Він для них вмер вдруге. І ця духовна втрата була навіть болючішою, ніж фізична втрата мами. Домовилися зібратись у селі перед поминальним сороковим днем, а до того час від часу навідуватись у село і приглядати за хатою й городом по черзі, як кому вийде. Питання про повернення батька залишили відкритим, ніхто не знав, що робити із «воскреслим татом», тим більше не було конверта з його адресою.

Кінець ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «ЛитРес».

Прочитайте эту книгу целиком, купив полную легальную версию (http://www.litres.ru/pages/biblio_book/?art=22108770&lfrom=362673004) на ЛитРес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.